

DAROMADLARNI BUXGALTERIYA HISOBI OBYEKTI SIFATIDAGI TASNIFI VA TAVSIFI

Abdusaidov S.J. - TDIU Samatqand filiali doktoranti

Annotatsiya: Maqolada daromadlarni buxgalteriya hisobi obyekt sifatidagi tasnifi va tavsifi hamda muallif tomonidan daromadlar tushunchasiga takomillashgan tariflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: daromad, buxgalteriya hisobi, moliyaviy natija, foyda, resurs, iqtisodiy naf, xarajat.

КЛАССИФИКАЦИЯ И ОПИСАНИЕ ДОХОДА КАК ОБЪЕКТА УЧЕТА

Абдусаидов С.Дж. - аспирант Саматкандского филиала ТГУ

Аннотация: В статье представлена классификация и характеристика доходов как объекта бухгалтерского учета, а также усовершенствованные автором тарифы на понятие доходов.

Ключевые слова: доход, учет, финансовый результат, прибыль, ресурс, экономическая выгода, себестоимость.

CLASSIFICATION AND DESCRIPTION OF INCOME AS AN OBJECT OF ACCOUNTING

Abdusaidov S.J. - PhD student of the Samatqand branch of the TSU

Annotation: The article presents the classification and description of income as an object of accounting, as well as the author's improved tariffs for the concept of income.

Keywords: income, accounting, financial result, profit, resource, economic profit, cost.

Har bir iqtisodiy davrda ham daromad olish korxonalarining asosiy maqsadlaridan biri bo'lib hisoblangan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ham xo'jalik yurituvchi subyektlarning eng asosiy maqsadi daromad topish bo'lib hisoblanadi. Cheklangan resurslardan samarali foydalangan holda yuqori daromad olish har bir xo'jalik yurituvchi sub'ektning asosiy muammosi bo'lib qolmoqda.

Daromad tushunchasi turli manbalarda turlicha yoritilgan. Respublikamizning «Buxgalteriya hisobi to'g'risida qonuni»ning 7-moddasida daromadlar buxgalteriya hisobining muhim obyekt ekanligi, shuningdek uning 18-moddasida daromadlarni pul kelib tushgan sanadan qat'i nazar, qaysi davrga taalluqli bo'lsa, o'sha hisobot davrida aks ettirish tartibi belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida (129-139-moddalar) xo'jalik yurituvchi subyektlar daromadlarining tasnifi va tavsifi ochib berilgan.

Respublikamizning buxgalteriya hisobi milliy standartlarida (BHMS) xo'jalik yurituvchi subyektlarning daromadlari alohida faoliyat turlari bo'yicha tasniflangan hamda, mos ravishda, ularni tegishli schyotlarda hisobini yuritish tartibi belgilangan. Xususan 2-son BHMS «Asosiy xo'jalik faoliyatidan olingan daromadlar» xo'jalik yurituvchi subyektlar daromadlarini uchta guruhga ajratishni nazarda tutadi. Bular: (1) asosiy xo'jalik faoliyatidan olingan daromadlar; (2) operasion faoliyatdan olingan daromadlar; (3) moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar.

«Moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot» nomli 3-son BHMSda xo'jalik yurituvchi subyektlar daromadlarini moliyaviy natijalar to'g'risida hisobotda quyidagi turlarga ajratib aks ettirishni nazarda tutadi: (1) sotishdan olingan sof tushum; (2) asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar; (3) moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar; (4) favquloddagi foydalar; (5) sof daromad.

Daromad tushunchasiga iqtisodchi olimlar tomonidan berilgan ta'riflar

Iqtisodchi olimlar	Ta'riflar
Klassik iqtisodchilar ta'riflari	
Adam Smit (1776)	individual mehnat mahsuli sifatida ta'riflab, u shaxs yoki korxonaning o'z mulki yoki mehnati orqali qo'lga kiritadigan har qanday iqtisodiy foyda deb izohlagan. Uning fikricha, daromadning asosiy manbai yer, kapital va mehnatdan olinadigan foydadir
David Rikardo (1817)	iqtisodiy resurslar, xususan yer va mehnatdan olingan mahsulotlar qiymati sifatida ko'rgan. Uning ta'kidlashicha, daromadning taqsimlanishi ijtimoiy sinflar (yer egalari, kapitalistlar va ishchilar) o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq.
Karl Marks (1867)	kapitalistik tizimdagi mehnat ortiqchasidan olingan foyda sifatida ta'riflagan. Unga ko'ra, daromad ishlab chiqaruvchilarning mehnati orqali yaratiladi, ammo kapital egalarning qo'lida to'planadi.
Neoklassik iqtisodchilar ta'riflari	
Alfred Marshall (1890)	shaxs yoki korxonaning iqtisodiy faoliyati natijasida uzoq muddat davomida barqaror ravishda olingan foyda deb ta'riflagan. U daromadni narx va talab o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasi sifatida ko'rgan.
John Maynard Keynes (1936)	investitsiya va iste'mol harajatlari o'rtasidagi aloqaga bog'lagan. U daromadni shaxsiy iste'molni moliyalashtirish uchun ishlatiladigan iqtisodiy resurs sifatida ta'riflagan.
Zamonaviy iqtisodchilar ta'riflari:	
Paul A. Samuelson (1947)	iqtisodiy faoliyat natijasida tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishdan olinadigan sof foyda sifatida ko'rgan. U daromadni tovarlar va xizmatlar qiymatini bozor bahosida o'lchash usulini taklif qilgan.
Milton Friedman (1957)	shaxs yoki korxonaning uzoq muddat davomida iste'molni ta'minlash uchun ishlatiladigan iqtisodiy resurslari yig'indisi deb hisoblagan. U daromad barqarorligini iste'mol va jamg'arma darajasi bilan bog'lagan.
Yevropa iqtisodchilari fikrlari	
Jean-Baptiste Say (Fransiya)	ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan qiymat va mehnatning iqtisodiy natijasi sifatida ta'riflagan. Uning fikricha, daromadning asosiy manbai inson mehnati va resurslarning oqilona boshqaruvi hisoblanadi.
Léon Walras (Shveysariya)	umumiy muvozanat nazariyasi doirasida ko'rib, uni bozorning talab va taklif o'rtasidagi barqaror munosabatlari natijasi sifatida belgilagan. U daromadni ishlab chiqarish omillari, jumladan kapital va yer bilan bog'laydi.

Vilfredo Pareto (Italiya)	iqtisodiy resurslarning optimal taqsimlanishi natijasida yaratiladigan qo'shimcha qiymat sifatida ko'radi. U daromadni nafaqat moliyaviy muvaffaqiyat, balki ijtimoiy farovonlik ko'rsatkichi sifatida ham talqin qiladi.
John Hicks (Buyuk Britaniya)	"xo'jalik yurituvchi subyektning kelajakda iqtisodiy farovonlikni kamaytirmasdan qo'lga kiritishi mumkin bo'lgan iqtisodiy foyda" deb ta'riflagan. Bu yondashuv moliyaviy barqarorlik va davomiylik tushunchalariga asoslanadi.
O'zbekistonlik iqtisodchilarning ta'riflari	
K.B. Urazov	Korxonalarining yalpi daromadi mahsulot (ish, xizmat) sotishdan olinadigan sof tushumlar, shuningdek aktivlarni sotish, investitsiya kiritish va boshqa moliyaviy harakatlardan kelib chiqadigan qo'shimcha iqtisodiy foyda yig'indisidir."
B.I. Isroilov	"Jami daromad sotilgan tovar, bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlardan olingan tushum, shuningdek boshqa operatsiyalar natijasida kelib tushadigan iqtisodiy foyda yig'indisidir."
M.M. Tulaxodjayeva va X.A. Tuxsanov	"Daromadlar - bu korxonaning odatdagi xo'jalik faoliyati davomida ishlab chiqarilgan mahsulot, bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlardan, shuningdek foizlar, dividendlar va boshqa moliyaviy manbalardan kelib tushgan iqtisodiy naf."
Rus olimlari	
I.A. Blank	"moliyaviy boshqaruvning asosiy ko'rsatkichi" deb hisoblaydi. U daromadni korxonaning barcha faoliyatidan kelib chiqadigan foyda yig'indisi deb ta'riflagan. Blankning ta'kidlashicha, daromadni to'g'ri rejalashtirish va taqsimlash korxonaning rivojlanish strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishga xizmat qiladi.
A.N. Azriyan	xo'jalik yurituvchi subyektning iqtisodiy faoliyati natijasida olingan va uning moliyaviy holatini yaxshilash uchun xizmat qiladigan sof tushumlar yig'indisi sifatida ta'riflagan. Uning fikriga ko'ra, daromadning barqarorligi subyektning boshqaruv samaradorligini belgilovchi muhim omildir.
E.A. Utkin	"xo'jalik yurituvchi subyektning o'z kapitalini ko'paytirish maqsadida amalga oshiradigan iqtisodiy faoliyatining moliyaviy natijasi" deb ta'riflaydi. U daromadni faoliyat turlari (operatsion, moliyaviy, investitsion) bo'yicha tasniflashga alohida e'tibor qaratgan.
V.V. Kovalev	daromad korxonaning barqaror rivojlanish ko'rsatkichi bo'lib, u xo'jalik subyektining iqtisodiy samaradorligi va moliyaviy holatini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. U daromadni faoliyatning operatsion va moliyaviy natijalariga bog'liq bo'lgan sof iqtisodiy foyda sifatida izohlaydi.
M.A. Falkovich	iqtisodiy foyda va xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida ta'riflagan. U iqtisodiy daromadni odatdagi foydadan farqlab, undan korxonaning qo'shimcha qiymat yaratuvchi faoliyatini aniqlash uchun foydalanish kerakligini aytgan.
Zamonaviy yondashuvlar	
Joseph Stiglitz (2001)	global va mahalliy darajadagi iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'lab, u shaxs yoki korxonaning iqtisodiy faoliyatidan olinadigan nafaqat sof daromad, balki ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olgan foyda sifatida ta'riflaydi.
Robert J. Shiller (2013)	aktivlar qiymatining ortishi, investitsiya samaradorligi va bozor barqarorligi asosida shakllanadigan iqtisodiy foyda deb hisoblaydi.

Iqtisodchi olimlarning daromad tushunchasiga bergan ta'riflari turli davr va makroiqtisodiy sharoitlarga mos ravishda farqlanadi. Klassik iqtisodchilar daromadni resurslar va mehnat samarasi sifatida ko'rgan bo'lsa, zamonaviy olimlar

uni investitsiya, innovatsiya, ekologik barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat kontekstida talqin qiladilar.

Rus va yevropa iqtisodchilarining daromad haqidagi ta'riflari daromadning iqtisodiy jarayonlarda muhim indikator ekanligini ko'rsatadi. Klassik iqtisodchilardan zamonaviy iqtisodiyotni o'rganuvchi olimlargacha bo'lgan ta'riflar daromadni ishlab chiqarish, innovatsiya, resurslardan samarali foydalanish va ijtimoiy mas'uliyat doirasida talqin qilishga asoslanadi. Zamonaviy iqtisodiy muhitda daromad tushunchasi nafaqat moliyaviy natija, balki barqaror rivojlanishning ajralmas qismi sifatida ham ko'riladi.

Hozirgi axborot asrida daromadlarga ta'riflar berishda bir qancha jihatlarni ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

U quyidagi xususiyatlar orqali zamonaviy iqtisodiy muhitga moslashgan:

1. Raqamli iqtisodiyot omillari: Daromadni shakllantirishda sun'iy intellekt, blokcheyn, big data, bulutli texnologiyalar va raqamli aktivlardan foydalanish orqali hosil qilinadigan qiymat.

2. Yashil iqtisodiyot talablari: Daromadga atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, resurslardan oqilona foydalanish orqali barqaror iqtisodiy o'sish manbai sifatida qarash.

3. Innovatsion rivojlanish: Daromad yangi texnologiyalar va ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish orqali shakllanadi, bu esa bozor ehtiyojlariga tezkor moslashish imkonini beradi.

4. Barqarorlik va ijtimoiy mas'uliyat: Subyektning faoliyati nafaqat iqtisodiy naf keltirishi, balki jamiyat va atrof-muhit manfaatlariga ham xizmat qilishi lozim. Zamonaviy daromad tushunchasining asosiy komponentlari

1. Raqamli daromad manbalari: Elektron tijorat, raqamli xizmatlar, onlayn platformalar orqali yaratiladigan daromadlar.

2. Ekologik omillarni hisobga oluvchi daromadlar: Resurslardan samarali foydalanish, karbon izlarini kamaytirish va yashil texnologiyalarni joriy etish orqali olingan iqtisodiy naf.

3. Ijodiy va innovatsion iqtisodiyot daromadlari: Intellektual mulk huquqlari, ijodiy mahsulotlar va xizmatlar orqali yaratilgan daromadlar.

4. Moliyaviy texnologiyalar orqali olingan daromadlar: Fintex platformalaridan foydalanish orqali yaratiladigan yangi moliyaviy oqimlar.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida daromad korxonaning nafaqat moliyaviy muvaffaqiyatini, balki uning ijtimoiy va ekologik mas'uliyatini ham aks ettiradi. Zamonaviy daromad modeli korxonaning:

- Raqobatbardoshlik darajasini;
- Ijtimoiy qabul qilish darajasini;
- Atrof-muhitga ta'sirini minimallashtirish ko'rsatkichlarini;
- Investitsion jozibadorligini belgilovchi asosiy indikator hisoblanadi.

Biz yuqoridagilarni hisobga olib daromad tushunchasiga o'zimizning quyidagi tarifimizni ishlab chiqdik.

Daromad – bu raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida, xo‘jalik yurituvchi subyektning iqtisodiy, texnologik va ijtimoiy faoliyatidan kelib chiqadigan, qiymat yaratish jarayonida olingan yoki olinishi lozim bo‘lgan iqtisodiy resurslar yig‘indisidir.

Mazkur ta'rif korxonaning zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishida daromadni nafaqat moliyaviy muvaffaqiyat ko‘rsatkichi sifatida, balki ekologik va ijtimoiy javobgarlik nuqtayi nazaridan ham muhim indikator sifatida talqin qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida» qonuni (yangi tahriri), 2016 yil 13 aprel.
2. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – T.: «Norma», 2009.
3. BHMS № 2 «Asosiy xo‘jalik faoliyatidan olingan daromadlar». O‘z. R. Adliya vazirligidan 1998 yil 26 avgustda ro‘yxatga olingan, № 483
4. BHMS № 3 «Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot». O‘z. R. Adliya vazirligidan 1998 yil 26 avgustda ro‘yxatga olingan, № 484
5. Urazov, K. B. (2004). Buxgalteriya hisobi va audit. *Toshkent–2004*.
6. Isroilov, B. I., & Ochilov, I. S. (2021). Improvement of organizational and economic mechanisms of organization of vine clusters. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(08), 27-33.
7. Shiller, Robert J. "From efficient markets theory to behavioral finance." *Journal of economic perspectives* 17.1 (2003): 83-104.
8. Ширинов, У. А. (2022). Мобил алоқа хизматларидан олинадиган даромадлар ҳисобини такомиллаштириш. *Экономика и социум*, (6-2 (97)), 800-803.
9. Ширинов, У. А., & Нарзуллаев, Н. А. (2022). Молиявий мажбуриятлар аудитини методологик асослари. *Экономика и социум*, (6-2 (97)), 814-817.